

АД КУЛЬТУРЫ РОДУ ДА КУЛЬТУРЫ НАРОДА

(Заканчэнне.
Пачатак на 1-й стар.)

На пачатку 90-х гадоў мінулага стагоддзя, калі ў масавай свядомасці ўзнікла зацікаўленасць святочна-абрадавай культуры сваіх продкаў, пераважалі артыкулы апісальнага характару. Літаральна праз некалькі гадоў узнікла патрэба патлумачыць сэнс тых або іншых абрадавых дзеянняў, асабліваці выкарыстання розных рытуальных атрыбутаў, звярнуць увагу на суіснаванне дзвюх культурных плыняў: старажытнай дахрысціянскай і больш позняй, запазычанай хрысціянскай. Прайшоў час, і на розных сустрэчах нашы слухачы і чытачы пачалі задаваць зусім іншыя па характары пытанні: «А вось у нашай вёсцы памерлых памінаюць не на Радаўніцу (у нас нават назвы такой не ведаюць), а ў Наўскі Вялікдзень. Чаму так?»; «А ў нас на вяселлі...» і г.д.

Адбылася абсалютна заканамерная эвалюцыя ў свядомасці людзей. Асэнсаваныя сябе прадстаўнікамі суверэннай краіны, якая мае сваю гісторыю, культуру, мову, якая абрала свой шлях дыялогу з суседзямі і развіцця з імі эканамічных стасункаў, людзі сутыкнуліся з праблемай уласнай самаідэнтыфікацыі: хто ты, адкуль твае карані, дзе твая малая радзіма, да якога роду ты адносішся? Гэтыя пытанні паўсталі яшчэ і таму, што тая мажасцяваляная працэсы, якія пераважалі ў апошняй чвэрці ХХ і на пачатку ХХІ стагоддзя — актыўныя міграцыі, урбанізацыя, засілле масавай культуры — фактычна адрывалі чалавека ад роднай зямлі, ад традыцый роднай маці і бабулі і нівеліравалі нашу свядомасць, ператваралі нас у маргінальны электратат. Мы разумеем: ад працэсаў глабалізацыі нікуды не схавацца, ды і не трэба гэтага рабіць. Сёння цяжка ўявіць сваё жыццё без мабільнага тэлефона, без светнай інтэрнэт-павуціны, горад фарміруе сваю культуру, аддае перавагу сваім сацыякультурным каштоўнасцям. Усё так.

Аднак ёсць і іншы бок душэўнага медалю: дзякуй Богу, што нас цягне наведваць магілы сваіх бабулі і дзед, нас вабіць кавалчак «роднай» зямелькі, нам хочацца выпіць кубачак вады з «роднага» калодзежа. І сёння мы ўсё больш і больш разумеем, што наша краіна прыцягвае і нас, і нашых гасцей-турыстаў сваёй рэгіянальнай непаўторнасцю. Вельмі хацелася б, каб нашы сядзібы паступова станавіліся не толькі мікракопіяй гарадскіх спа-цэнтраў, «пасаджаных» у прыгожы ландшафт, але яшчэ і натуральным асяродкам канцэнтрацыі натуральнай, роднай, матчынай культуры.

Цяпер перад этнографамі стаіць найцікавейшая задача — зразумець усё шматгалоссе беларускай народнай культуры. Напрыклад, тое, што характэрна для большай тэрыторыі Беларусі называюць агульнанацыянальнымі складнікамі; тое, што бытуе на акрэсленай тэрыторыі, будзе мець назву рэгіянальнай традыцыі, а калі пэўная з'ява зафіксавана толькі ў адной якой-небудзь вёсцы, то гэта ўжо проста лакальная рэч. Зразумелая сітуацыя: для таго каб спрасціць сабе жыццё, навука абстрагуецца ад канкрэтнага гісторыка-культурнага ландшафту, ад якога ніколі не адступала археалогія. Таму і

У Скірмантаве Дзяржынскага раёна «Пякуць ката».

атрымалася, што шматвекую гісторыю фарміравання беларускага этнасу з яго родавымі і племяннымі арэаламі існавання мы пераводзім у кантэкст сучаснага адміністрацыйнага падзелу.

Шмат гадоў таму прафесар Фёдар Янкоўскі праводзіў сярод студэнтаў філфака педінстытута вельмі просты, але эфектны эксперымент. Ён прасіў кожнага з нас сказаць некалькі сказаў на тым дыялекце, які быў характэрны для нашай вёскі. Праз некалькі імгненняў ён беспамылкова называў мясцовасць, адкуль кожны з нас прыехаў на вучобу. Якраз гэтаксама было і з дыялектамі культуры, абрадавымі практыкамі, кампазіцыямі аранаменту на народным адзенні і песнямі, якія суправаджалі календарныя і сямейна-родавыя абрады.

У сувязі з гэтым перад намі стаіць вельмі складаная задача: мы паспрабуем распачаць гаворку пра шматлікія лакальныя традыцыі, толькі іх дакладна трэба называць родавымі культурнымі каштоўнасцямі, а затым паказаць, якім чынам яны звязаны з традыцыямі іншых родаў, рэгіёнаў. Ужо шмат гадоў Камісія па нематэрыяльнай культурнай спадчыне апыкуецца якраз гэтай найважнейшай праблемай: у эпоху глабалізацыі, стварэння розных кантынентальных і міжкантынентальных саюзаў і блокаў захавана непаўторнасць культурных традыцый розных этнасаў, плямёнаў, родаў, вёсак і нават адной сям'і.

Напрыклад, у вёсцы Басценавічы Мсціслаўскага раёна існуе Варвараўская свяча, у якую «гуляюць» восем жанчын — прадстаўніц розных сем'яў, а вось у вёсцы Доўгавічы бытуе Свяча, якая з'яўляецца духоўным стрыжнем толькі адной беларускай сям'і. У вёсцы Моталь Іванаўскага раёна доўгі час жыве традыцыя «прыкладання каменя» да крыжа на магіле сваяка, якога не стала ў апошні год. У вёсцы Скірмантава Дзяржынскага раёна абрад, які завяршае святкаванне Калядаў, называецца «Пячы ката». А ў шэрагу вёсак Бярэзінскага раёна Каляды заканчваюцца рытуалам, які атрымаў назву «Цягнуць каляду на дуба». Не пералічыць тыя святыя крыніцы, да якіх у розныя календарныя святы ідуць хрэсным ходам жыхары суседніх вёсак, аднак у кожнай мясцовасці існуюць свае абрадавыя адметнасці, выкарыстоўваюцца свае артэфакты культуры, сфакусірава-

ны свае сацыякультурныя каштоўнасці. Так, адна з жанчын, якая прымала ўдзел у хрэсным ходзе з вёскі Любончы да святой крыніцы, нечакана для нас прагаварылася: «Сваімі нагамі дайшла да крыніцы, значыць, пражыву гэты год». Вось яно тое сакральнае, што заўсёды суправаджала ўдзел у абрадавай падзеі вёскі. У вёсцы Чарапы Шклоўскага раёна нас вучылі: «Будзееце праходзіць пад іконай, дакраніцеся да яе спінай, увесь год балець не будзе».

Вось тая глыбінная розніца паміж апісальнымі характарам абрадавых падзей, скіраваным на знешняе, візуальнае ўспрыманне і ў пэўнай ступені фармальную далучанасць да абраду і яго філасофскага асэнсавання, калі на першы план выходзіць свядомая ўключанасць, калі чалавек ставіць перад сабой самую галоўную мэту: «Я буду жыць!» А значыць працягваць свой Род, шанавачы яго каштоўнасці, ганарыцца сваёй далучанасцю не толькі да Роду, але і да таго На-Рода, які мае вялікую і непаўторную гісторыю і які крочыць у будучыню, абпіраючыся на каштоўнасці падмурак сваіх П-Род-каў.

Старая і мудрая Еўропа зараз трымае вельмі складаны экзамен па тэорыі дыялогу розных культур. Наш этнас на працягу пяці апошніх стагоддзяў не толькі здаў гэты экзамен, але і шматразова пацвердзіў яго выніковасць. У нас мірна суіснуюць усе рэлігійныя канфесіі, дыяспары розных нацыянальных супольнасцяў, захоўваюць і прэзентуюць свае этнічныя традыцыі. Нам засталася ўсяго адно, але самае складанае: не толькі захавачы сваю этнічную адметнасць, а зрабіць так, каб культурны складнік заставаўся найважнейшым ва ўласнай самаідэнтыфікацыі.

Нашы далейшыя разважанні аб культуры Роду на старонках газеты «Звязда» працягнуцца, але запрашаем чытачоў прыняць у іх самы актыўны ўдзел: пішыце нам, пішыце ў рэдакцыю пра тры традыцыі, абрады, звычай, якія жывуць у вашай мясцовасці, вашым родзе, вашай сям'і, якія робяць нас адметнымі сярод астатніх, якія перадаваліся ад пакалення да пакалення і якія вы захавалі для сваіх унікаў. «Вы багатыя Намі, а мы багатыя Вамі», — казалі мудрыя беларусы.

**Аксана КАТОВІЧ,
Янка КРУК.**

■ Неасабісты суб'ектыў

ДЗЯЎЧЫНА БЕЗ АДРАСА,

або Вуліца Цэнтральная ў базе не значыцца

Прызнайцеся: хоць аднойчы ў жыцці на абсалютна цвярзую ці не вельмі галаву да вас прыходзіў падобны кашмар. Што з памяці абсалютна сцерлася інфармацыя аб месцы, дзе знаходзіцца ваш дом, вы не памятаеце ні вуліцы, ні нумара кватэры і трапіць туды, адпаведна, ніяк не можаце... Уяўленне гэта імгненнае, на некалькі кароткіх секунд, але ж жах, праўда? Пачынаеш ліхаманкава ўзгадваць сваё імя і прозвішча, падкрадваюцца сумненні: ці сапраўдныя яны... Карацей, не дай божа такое перажыць у рэальнасці.

А мне вось нядаўна пашчасціла. Пайшла я выпісваць газету першай настаўніцы. (У якасці навагодняга падарунка, як раблю гэта заўсёды.) Ганна Еўдакімаўна жыве ў адной з намі вёсцы, сёння адна з нямногіх, хто застаецца ў сваёй хаце на зіму... Дык вось, падаю я прыёмнай ветлівай жанчыне ў акенцы аддзялення сувязі, дзе афармляецца падліска, адрас, яна ўсё хуценька набірае на камп'ютары і раптам пытаецца: «А якая ў вёсцы вуліца?» Шчыра кажучы, пытанне гэта ўвяло мяне ў ступар: ніколі падобнага не было, дый жыве там сёння чалавек дваццаць. «Пакайце без вуліцы, паштальён і так усіх выдатна ведае». «Выбачайце, але без вуліцы не праходзіць...»

І тут я раптам успомніла: гэта ж сапраўды нядаўна ў нашай уласна адзінай доўгай вуліцы з'явілася назва — Цэнтральная. А ў невялікага «апендыкса», што з ёй перасякаецца, які спрадвеку звяўся Прыцапілаўка, — Азёрная. (Нават шылдэчка адпаведная ў Кудлянковых на плоце летам вісела.) Гэта ж трэба, да чаго дайшоў прагрэс! Ужо і нашы Кавальцы ў агульную камп'ютарную базу трапілі, і без дакладнага адраса цяпер — аніяк. «Пішыце — Цэнтральная», — горда так кажу, нібыта ўжо не пра маленькую вёску, а як мінімум пра мястэчка размова ідзе. «Выбачайце, але гэта назва не праходзіць: няма там такой. Можа, вы памыляецеся?» Што ж, можа, і памыляюся. Тэлефаную маме: на якой, маўляў, вуліцы наша хата стаіць? «Мусіць, на Цэнтральнай, — засумнявалася маці. — Пачакай, зараз у вёску пазваню...»

Карацей, уявіце: касірка цярыліва чакае, чарга, якая ў мяне за спінай сабралася, пачынае хвалявацца і кпіць з вашай пакорнай слугі: маўляў, што ў дачкі, што ў маці — склероз у наяўнасці, не ведаюць, на якой вуліцы хата стаіць. Урэшце атрымліваю інфармацыю непасрэдна з месца дыслакацыі той самай вуліцы: сапраўды — Цэнтральная і Азёрная. Разумеючы, што з Цэнтральнай нумар ужо не пройдзе, рашаю выпісаць газету на Прыцапілаўку — якая розніца, паштальёнка Люся ўсё роўна куды трэба яе занясе. «Пішыце тады Азёрная», — кажу... Вы ўжо, пэўна, здагадаліся, што я пачула ў адказ... І Азёрнай у базе не аказалася.

Чарга паблажліва пасміхалася, а я адчувала сябе поўнай ідыёткай. Спагадлівая жанчына ў акенцы дапамагла: параіла выпісаць газету на вёску, але «да запатрабавання». Праблема вырашана, і без «запатрабавання» Люся сваёй першай настаўніцы газету ў хату занясе. Але ж асадак, як кажуць, прычым вельмі мутны, застаўся.

Не скажу, што дагэтуль у нашай невялікай — калі не лічыць новых дач на ўскрайку, дык на шэсцьдзесят двароў — вёсцы ў плане адраснай упарадкаванасці быў хаос. Яшчэ гадоў трыццаць пяць назад брыгадзір дзядзька Бандак раздаў усім гаспадарам па дзве металічныя пласцінкі. На адной былі напісаны нумары, на другой — намалеваны той прадмет, які ты абавязкова павінен захапіць з сабой, калі раптам у вёсцы здарыцца пажар. (Нам дастаўся нумар трыццаць і рыдлёўка.) Гэтыя таблічкі належача прымацаваць на сцяне хаты так, каб было відаць з вуліцы. Усе так і зрабілі, і карысць ад тых жа нумароў хутка зразумелі: і доктара, і тэлевізійнага майстра, калі выклікалі, лятчэй было сарыентаваць. Было ў вёсцы пяцьдзесят дзевяць хат — так і на шылдэчках, якія амаль усе пастананна падфарбоўвалі, значылася, ніхто і не думаў дзяліць на «цот-няцот». Перад нашай хатай была дваццаць дзевятая, далей на вуліцы — трыццаць першая, хоць абедзве знаходзяцца на процілеглым баку вуліцы. Такая нумарацыя — па парадку, ці «прытымко», як у нас кажуць, усіх задавальняла, да яе за гады прызвычаліся, сталых жыхароў у вёсцы становілася ўсё менш, таму тэма ўвогуле не была актуальнай: спытай па прозвішчы ці нават па мянушцы, дзе чья хата, — кожны пакажа...

А гады два назад высветлілася, што ўсё гэта няправільна і так быць не павінна. Спачатку тыя, хто афармляў дакументы на спадчыну ці на правядзенне будаўнічых работ, даведаліся, што ў вёсцы ёсць назвы вуліц (за што, уласна кажучы, ім давалося даплачваць, бо змяняўся адрас месцазнаходжання нерухомасці: была проста вёска і дом нумар — а тут і вуліца дадалася). Далей — болей: хаты пранумаравалі па-новаму, і гэтым летам на суседскіх варотах я са здзіўленнем убачыла лічбу 45. Наша хата засталася пад нумарам трыццаць, і мне гэта каштавала бяссоннай ночы: спрабуючы зразумець, чаму так, я палічыла на нашым цотным баку не толькі нешматлікія хаты, але і гаражы з хлечыкамі, але рашэнне задачы так і не сулала з адказам... Зразумела, што тыя, хто займаўся гэтым летам пераафармленнем нерухомасці, таксама даплачвалі за змену адраса яе месцазнаходжання.

Але гэта, як кажуць, заўвагі прыватнага характару. Усё з пункту гледжання упарадкавання ў адміністрацыйным дзяленні правільна і цывілізавана — так і павінна быць. Але ж даўдзіце тады гэта да ладу, каб сістэма, якую упарадкавалі, без збоў працавала. Калі ўжо вырашана з агульнай па краіне электроннай базай (хто калі думаў яшчэ пятнаццаць гадоў назад, што можна будзе, не ўстаючы з канапы, заплаціць за тэлефон у вёсцы за сто кіламетраў?), дык уявіце дэтальна ўсе звесткі, некалькі разоў пераправерыўшы. Бо камп'ютар, канешне, машына разумная, але калі ў агульную памяць хтосьці з адказных людзей з-за аб'якавасці, неахайнасці, яшчэ па нейкай уважлівай або не прычыне не ўвёў, што ў нейкай вёсцы ёсць вуліца Цэнтральная, — гэта самая разумная машына ў банку, на пошце, у сістэме АРІП, пры аплаце праз інтэрнэт будзе выдаваць «памылку» і адмаўляцца працаваць далей.

Чалавечы фактар, які спараджае чалавечыя праблемы і чалавечыя трагедыі, па-ранейшаму кіруе светам?

Алена ЛЯЎКОВІЧ. alena@vziazda.by

А ў вёсцы Стаўбун Веткаўскага раёна «Хаваюць стралу».